

НИКАМА ТА МАНМАН, НИМЁН ТЕ МАНЃСМАН

СҢНТЕРҮ парадне хутшанчө

Пирён районта хайсен тивёсне чыслан пурнаслакан сармаксем сахал мар. Вёсем асла арурисен паттарлахне, вёсем пусланя ёсе үсөм сүлөпе малалла тасса хысҗанхи арушан ыра төслөх пулса тараҗсө. Сакан пеккисенчен пёри вёл – Шурчара суралса үснө 37 сүлхи Сергей Иванов.

Виё ачалла хресчен сөмйинче (Сергей – кёсөнни) ёпле тусла ашшө-амашөнчен ыра төслөх илсе үснө арсын ача мөн пёчкренех таван ене юратна. Вёл илемлөрех пултәр тесе йываҗне те сахал мар лартна, выльах-чёрлөхпе те тусла үснө.

Ашшө – механизатор, амашө уй-хир ёсчөнө пулнаран сакар аста үснине те вёл ачалла аша сирөп хывна. Сапла вара Шурчари пётөмөшле пёлү паракан төп шукултан вёренсе тухсан, 15 сүлхи качча Күкөсри профессии училищине ял хуҗалах мастерне тата анла профильлө тракторист-машиниста вёренме каять.

Ёсрен хараман, арсын ёсөнчен паранман Сергей 2001 сүлхи кёркунне действительнай сар службине тарать. Служба ыраһнө – Сурсөр пёлчөн Мурманск облаҗөнчи сьранти ракета бригади. Йыварлахран хараман чаваш каччи 2 сүл службара таня хысҗан службана тасма контракт сьрать.

С. Иванов службара таракан сар чаҗө флотра таташах ыра төслөхпе паларать. Сапла вара Мускавра Таван сёршыван Асла вёрсинче сөнтернөренпе 75 сүл ситнө ятпа ирттерекен Сөнтерү парадне хайсен сар чаҗөн те каймаллине пёлсен, Шурча каччи малтанах төлөнөт. Анчах сьмах тухни төрөсөх. Кёсөх сакан пирки приказ тухать те асанна сар чаҗөнчи 31 моряк Сөнтерү күнөччен 3 уйах малтан

парада хатёрленме пуслать.

– Малтанхи вэхатра парад сү уйахөн 9-мөшөнче пулать тесеччө. Сак төлөвпе эфир хамаран техника на нарас уйахөн пусламашөнчех эшелон сине тиесе тухрамар. Нарасан 24-мөшөнче Мускав патөнчи Алабино хулине ситсе ырнасрамар. Пёр-икө кунтанах парад хатёрленме пусларамар. Тренировкасем ака уйахөн 20-мөшөччен пычөс. Коронавирус чирө лару-тарава улшану кёртнөрен Раҗсөйри Төп главнокомандующи В. Путин парад сёртме уйахөн 24-мөшөнче ирттерме йышанчө.

Пирён ентеш – расчёт начальник – Сөнтерү парадне водител пулса хутшанна. Хёрлө площадьре ятарласа туня йёрсемпе техникан ретне тикөс тытса пыраси – шүт мар. Пирён ентеш службара таракан сар чаҗө ака тивөс-липе пурнасласть. Сакна парад хысҗан Сурсөрти тинөс-сар флотне ырлани палартать. Сөнтерү парадне хутшаннисене медальпе тата Тав хучөпе чыслаҗсө.

– Хёрлө площадьре парадпа иртесси – питех те явапла самант. Сёртме уйахөн 24-мөшөнче кунта икө парад пулна. Пёрремөшө – 1945 сүлта. Иккөмөшө – каҗал. 75 сүл каялла площадьпе сөнтерүсө-салтаксем ташманан ялавөсене илсе тухса төп тума пёр сөре параканне аса илеттөмөр те хамар умри яваплаха үстереттөмөр. Асла арурисен сөнтерөвнө пирён те төксөмлетме юрамасть. Сапла вара парад чысө уйрамах малти ыраһна тухрө. Сөнтерү парадне хутшанма тивнишөн паян эпө саванатяп, – терө Сергей Николаевич парад хысҗан командовани таван киле ситме вэхат панишөн хөпөртесе.

Паянхи сөн үкөрчөкө эсир Сергея амашөпе Елизавета Петровнапа куратар. «Герой» хуҗалара выльах ферминче, уй-хир бригадинче, газ операторөнче ёслөнө хөрарам тивөслө канава ялти фельдшерпа акушер пунктөнче санитаркара ёслесе тухна. Паян унан төп ёҗ ыраһнө – килти хушма хуҗалах тата мануксем. Ёсчөн хөрараман кунта тирпейлөх – малти ыраһнта.

Бухенвальд – хярушя ыраһн

Истори страницисенче ыра пулам та, усалли те сителөкөх. Сакна эфир вэхат иртсен сөс тивөс-липе уйрама пуслатпяр. Пирён халахамар Таван сёршыван Асла вёрсинче ирсөр фашизма сапа аркатнаранпа каҗал 75 сүл пулчө. Ака уявланя май 1985 – 1987 сүлсенче совет сарөн Германири ушканөнче службара таня чух фашистсен вилём лагерөнче – Бухенвальдра – экскурсияре пулни манан асран тухмарө. Паян та сүсөнтерет сав сүл сүрөв...

18 – 20 сүлсенчи салтаксем эфир ун чух хамара Германири сар ушканөнче службара тама май килнишөн саванаттамар, манасланаттамар. «Пирён асаттөсем Асла Сөнтерүшөн сапа сү хирөнче ыртса юлна пулсан, эфир вөсен ёсне тасса Германия ситрөмөр», – тесе мухтанаттамар. 1986 сүлхи сүлла взвод командирө пирө Бухенвальд концлагерьне экскурсияне илсе кайсан, сак сьмахсен пёлтерөшө үсрө кана.

Эфир службара таня Иена хулинчен Веймара инсө марччө. Веймар хули енчен килсе Эттерсберг сарчө синче пулса курнисем кунта ёлөкрөх мөн пулса иртнине ниҳаҗан та

манас сук. 1937 сүлхи июльте саканта Бухенвальд концлагерь усаһна. 1945 сүлхи апрелөн 11-мөшөнче ыраһнти интернационалла комитет пусаравөпе тытканри 21 пин узник восстани сөкпесе (кунашкал төслөх урах пулман) хайсене хайсем ирөке каларна. Анчах тулли мар 8 сүл хушшинче фашистсем Бухенвальда 238980 сынна илсе пырса 56545 сынна асаплантарса вёлөрнө. 161 пин ытла сынна этаппа сар завочөсене тата ытти концлагере асатна.

...Тытканрисем «вилём лагерө» тесе ят паня концлагере илсе пыракан авкаланчак сүл хөрипе үсөкөн йываҗсем сынсарлаха чатса ирттернө салтаксем пек варттанлаха упранан пусөсене усса лараҗсө, сил варкашөпе шяппан калаҗаҗсө. Концлагерь ёслөнө сүлсенче унпа иртекенсем ака «юнла сүл» тесе ят паня. Ун тарых лагере чуптарса сөс илсе пыракансене эсэсовецсем сүл синчех юн тухиччөнөнө, йытасөмпе таллатарна. Сакна пёлсен ку сүлпа иртнө чух паян та чун сүсөнөт.

Ака концлагерь хапхи. Ун сине нимөслө «Кашнине – хайённо» тесе сьри, сулахайри карцер, узниксем строй-

ра тамалли ыраһн (апель-плац), хёрлө-кавак төслө вакчул сарна барак ыраһнөсем... Кашни баракра уйрам узниксем пуранна: совет сарөн салтакөсем, ачасем, еврейсем, поляксем т. ыт. те. 3 – 4 хутла нарсем синче сёршер сын чыханса пуранна.

Концлагерьти чи сүсөнтерекен ыраһн – крематори. Пысак мар суртан хай вэхатөнче күнөпе хура төтөм каларна сүллө кирпөч марий инсөтрөнөх куранать. Вайсарланна узниксене мунча көме тесе илсе пырса ёнсөрен пашалпа персе камакара сунтарнине пёлсен, вёрса сивлесси вай илет.

Бухенвальдри узниксемпе йүнө ёҗ вайө пек сөс мар, төрлө сьнав тума та уса курна. Набат башни паян сав кашни ирсөрлөхе аса илтерсе вёрсаран паранса иртме ыйтса чан сапатья.

Проект Чаваш Республикн Цифра аталанавөпе информаци политикн тата массалла коммуникацисен министрствн пулашнине пурнаслапатья.

01 асархаттарать

Ачасен аллине шярпак ан лектөр

Асарханулаха хай екпие ярсан хярушлах сумрах пулни – пурнаҗ чанлахе. Сак пирө пурсамара та тимлөхе ялан сүллө шайра тытма ыйтать. Ашшө-амашөн ачисене куҗран вөсөртөс сукки – уйрам калаҗу. Сак темяпа паян эпө калаҗава патшалах пушар надзорөн тата профилактика ёсө-хөлен районти уйрамөн пуслөхне Алексей СОРОКИНА чөнтөм.

– Алексей Юрьевич, районта пушар тухаслаха лару-тару паянхи куна еплерех? Кунта нумайашне хумхантаракан сивөч ыйтусем пур-и?

– Муркаш еншөн пушар – чи пысак хярушлах. Саванпа та сүлам ирөке кайнин кашни төслөхө тата унан салтавө пурне те шухашлаттармалла. Сакна шута хурса эфир кашни инкекөх төплө тишкерү таватпяр, ун төлөшпе анла профилактика ёсө ирттерепяр. Кунта район хаҗачө пирө пысак пулашу панаран редакцире ёслөкөнсене чөрөрен тав таватпяр. Сак сьыхану малашне те сухалмасса шанатпяр.

Сирён ыйтавар сине хуравласа сакна пёлтерөтөп. Каҗалхи 7 уйахра районти пушар хуралө 38 хутчен «хёрлө автанпа» кёрөшме тухрө. Иртнө сүлхи сак вэхатра

– 46 хутчен. Пушарсенче пёлтөр 2 сын пурнаҗө таталначчө тата 3 сын суранланначчө. 2020 сүлта ирөке кайна вутсүламра вилнисем сук, анчах суранланнисем – 2 төслөх. Инкекөн төп салтавөсем: уса сүлампа асарханусар пулни, камакасемпе марьесен юсавлахе пахса таманни, электрооборудовани юсавсарлахе.

– Пушар салтавөсем пирки калаҗас пулсан, ачасем шярпакпа ыляни те сьалавөсөне час-часах сүла йыхравлать пулас. Кун пирки мөн калайратар?

– Шяпах сак ыйту сине хуравлама төл пултямар та ёнтө сирөнпе. Ачасем шярпакпа ыляни аслисем умне пысак хярушлах каларса таратать. Кун пек чухне пурлах кёлленни сөс мар, ачасен пурнаҗөшөн те пысак хярушлах тухса тарать.

Иртнө сүл район территорияөнче ачасем шярпакпа ылянипе пушар тухна төслөх пулман пулсан, каҗалхи 7 уйахра кун пеккисене 3 регистрацилерөмөр. Вөсем: Муркаш ял тарыхөнчи Сурлатринче, Ман Сөнтөр ял тарыхөнчи Мишерте тата Ильинка ял тарыхөнчи Тяпакассинче. Ачасемпе сьыханна кашни пушар уйрам тимлөх ыйтать. Сакна шута илсе кашни ял тарыхөнчех нумай ачалла сөмьесенче пушар хярусарлахеөпе профилактика ёсө ирттересине каҗал хамаран кун йөркине кёртөрөмөр. Ака ял тарыхөсенче черетпе пурнаҗласа пыратпяр. Сак төлөвпе кашни юнкун пирөн профилактика ушканө ял тарыхөсене тухать. Вөсен йышөнче пушар хуралөнче службара таракансем, ВДПО тата администраци ёсчөнөсем, полици сотрудиөкөсем.

– Ачасен аллине шярпак ан лектөр тесен малтанах мөн тумалла тесе шутлатар?

– Кунта сөнөлөх шырама кирлө мар, йөрки ансат: шярпакпа ачасем илмелле

мар ыраһнта упрамалла, ачасене магазина шярпак тата пирус туянма ямалла мар, ачасене хваттерте пөччен хаварасан асарханмалла, ачасене вут чөртме ирөк пама тата сунакан камака патөнче пөччен хаварма юрамасть, ачасене электричествяпа ашатакан плитасене тата газ камакисене чөрттересрен асарханмалла. Нумай ачалла сөмьесенче пиччөшө-аппашөсене сак ёсөне пурнаҗлама хушнине кёсөннисем кураҗсө. Вөсен аслисем пек пулас шухашө хярушлах каларса таратать те.

Сүлөрех асанна кашни ансат асархаттару – пысак инкекрен паранса иртмелли төп сүл-йөр. Кунпа пёрлөх «хёрлө автанпа» төл пулна хысҗан ачасене хярушлахран сухалса каясран сьыхланма, ирөке кайна сүлама пирвайхи хатөрсөмпе сунтерме, хяруша инкекрен хаталма вөрентөсси те аслисен тивөсө пулса тарать. Шяпах сак пөлөве нумай ачалла сөмьесене ситерөсси – пирөн умри төлөв.

А. БЕЛОВ калаҗна.